

Az 1848-as forradalom, a neoabszolutizmus, a dualizmus és a XX. század egyháztörténeti eseményei

Az 1848-as polgári forradalom és szabadságharc egyháztörténeti vonatkozásai

Az utolsó rendi országgyűlés (1847-1848) által elfogadott törvényeket V. Ferdinánd király (1835-1848) 1848. április 14-én szentesítette. A törvények elfogadásának felgyorsítását jelentősen befolyásolták a pesti márciusi események. Az április kihirdetéssel a király 31 törvényt szentesített, melyek közül több is tartalmazott az egyházakkal kapcsolatos rendelkezést. A független magyar felelős minisztérium felállításáról szóló 1848. évi III. törvénycikk értelmében az érsekek, püspökök, prépostok és apátok kinevezése a királyt illeti meg az illető felelős magyar miniszter ellenjegyzése mellett. Ez a rendelkezés megerősítette a magyar király főkegyúri jogát, azonban nem jelölte meg a törvény pontosan, hogy mely miniszter gyakorolja az ellenjegyzést.

A XIII. törvénycikk tartalmazta, hogy a papság önként lemondott a tizedről, a törvény pedig azt örökre meg is szüntette. A tized megszűnése azonban elsősorban az alsópapság megélhetését veszélyeztette. Ennek rendezését az állam vállalta magára oly módon, hogy a törvény rögzítette a kisebb rendű papság illő ellátásáról való gondoskodást. Ezt nevezik latin elnevezéssel *congrua*-nak. Rögzítésre került, hogy ennek részletes szabályairól törvényjavaslatot fog a király betérjeszteni az országgyűlés elé. A kongrua a törvényi rendelkezés alapján bármely bevett vallásfelekezeti papságát megillette volna. Ennek a megvalósítására azonban nem került sor.

A vallás dolgában címet viselte a XX. törvénycikk, mely a törvényesen bevett vallásfelekezetek között tökéletes egyenlőséget és viszonyosságot állapított meg. Törvényesen bevett vallásfelekezethek számított a latin, a görög és az örmény szertartású római katolikus, a református, az evangélikus, az ortodox (vagy más néven görögkeleti) és az unitárius. A teljes egyenlőség lehetővé tette a szabad áttérést a bevett felekezetek között. A törvény szabályozta a tábori lelkészség kiterjesztését, az iskolalátogatás kölcsönös lehetőségét, továbbá az 1844.évi III. törvénycikk szabályait kiterjesztette a görög nem egyesült vallásúakra is. Törvény kimondta azt is, hogy a „bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségéi közálladalmi költségek által fedeztessenek”¹. A teljes egyenlőség nemcsak jogi egyenlőséget jelentett tehát, hanem vagyoni egyenlőséget is, vagyis az egyházi és iskolai költségeik állami finanszírozását. Ennek megvalósítása a katolikus egyház birtokállományának állami kisajátítása (szekularizációja) útján lett volna lehetőség, hiszen a többi egyház nem rendelkezett jelentős vagyonnal, birtokkal. Ennek a vagyonnak az egyházak közötti újraelosztása híveik számának az arányában történt volna. Ennek megvalósítására és a törvény végrehajtására azonban a kirobbanó fegyveres harc miatt már nem került sor.

---

¹ Az idézett törvények, egyéb jogi dokumentumok megtalálhatóak Balogh Margit – Gergely Jenő: Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790-2005 I. és II. kötetében História MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2005

„A katolikus főpapság nem volt egységes a forradalmi kormányzattal és hatalommal szembeni eljárásban. [...] Az evangélikus Kossuth az országgyűlésben azonban már nyíltan bírálta a katolikus egyházat, hogy az nem támogatja a szabadságharcot. Amikor pedig 1849. január 20-án Hám János esztergomi érsekként a híveket Ferenc József és a császári hadsereg támogatására szólította fel, a magyar kormány hazaárulónak minősítette. [...] De mind a püspökök, mind a szerzetesek, mind a plébánosok között sokan voltak, akik kiálltak a forradalom és a szabadságharc mellett. Mások a császár és király hűségén maradtak. [...] Az viszont tény, hogy elsősorban a fiatal lelkészek, a papnövendékek vettek tömegesen részt a szabadságharcban.

[...] A szabadságharc idején a protestáns egyházak egyértelműen a forradalom ügyét támogatták. A dunamelléki református és a dunántúli evangélikus püspök egyházkerülete lelkészeihez felhívást intézett, hogy vegyenek részt a szabadságharcban. (Utóbbit ezért a bukás után 6 évi várfogságra ítélték, és csak 1860-ban térhetett vissza hivatalába.) Az is szimbolikus jelentőségű volt, hogy 1849. április 14-én az evangélikus Kossuth Lajos a debreceni református nagytemplomban üléselő képviselők előtt hirdette ki a Függetlenségi Nyilatkozatot.”²

A neoabszolutizmus időszaka (1849-1867)

A szabadságharc bukását követően a megtorlás éveiben a császári önkény a protestáns egyházakkal szemben is megnyilvánult, mivel a forradalom támaszát látták bennük. A bécsi udvar igyekezett a protestáns egyházak önállóságát felszámolni. 1850. február 10-én látott napvilágot Haynau tábornok rendelése a protestáns egyházak önkormányzatának felszámolásáról és szigorú állami ellenőrzéséről. A rendelet kimondta az egyházmegyei, egyházkerületi felügyelők és a gondnokok tisztségének a megszüntetését. Az üresedésben lévő tisztségek választás útján való betöltését pedig az udvar azzal akadályozta meg, hogy a gyülekezési tilalmat az egyházmegyei és kerületi gyűlésekre is kiterjesztették.

1859. szeptember 1-én született meg az ún. protestáns pátens, melynek célja volt a protestáns egyházak fölötti állami ellenőrzés és felügyelet fokozottabbá tétele. „A pátens az egyházi törvényhozásban a kezdeményezés, a megerősítés és a vétó jogát az uralkodónak tartotta fenn, az egyház csupán indítványozóként szerepelt. A parancs eltörölte az egyházi gyűlések nyilvánosságát.”³ A protestáns egyházak gyülekezeteinek a többsége a császári nyílt parancsot nem fogadta el, azt nem alkalmazta. „A református gyülekezetek közül mindössze 25, az evangélikusoknál 226 gyülekezet nyilatkozott a pátens elfogadása mellett (ezek németek és szlovákok voltak), míg a 333 magyar gyülekezet elutasította azt.”⁴ A kitartó egyházi tiltakozások hatására, melyet egyes világiak a nemzeti ellenállás részének tekintettek a bécsi udvar meghátrált és a pátent a császár visszavonta 1860. május 15. napján.

---

² Gergely Jenő - Kardos József - Rottler Ferenc: Az egyházak Magyarországon Szent Istvántól napjainkig Korona Kiadó, Budapest, 1997. 133-134.o.

³ Balogh Margit – Gergely Jenő: i.m. I. köt. 215. o.

⁴ Gergely- Kardos – Rottler: i.m.: 139. o.

A dualizmus időszakának (1867-1918) egyházpolitikai vonatkozásai

A dualizmus időszakának egyházpolitikai törvényhozásának alapja az 1868. évi LIII. törvénycikk volt, mely a törvényesen bevett keresztyén vallásfelekezetek viszonzóságáról szólt. A törvény bevezetője szerint a vallásfelekezetek egyenjogúságáról szóló későbbi törvény megalkotásáig, tehát átmeneti jelleggel került megalkotásra. Az 1848. évi XX. törvénycikkben már kimondott vallásfelekezetek közötti egyenlőség és viszonzóság kérdéseit szabályozta részletesebben főleg az áttérések és a vegyes házasság kapcsán. Kimondta, hogy 18. életév betöltését követően szabadon lehet átlépni egyik egyházból a másikba. Az áttérések eljárási szabályai az 1844. évi III. törvénycikkben már szereplő kettős nyilatkozattétel szabályaihoz hasonlóan kerültek megalkotásra. A vegyes házasságok bármelyik fél papja előtt érvényesen megköthetőek voltak. A vegyes házasságból származó gyermekek vallásáról úgy rendelkezett a törvény, hogy a fiúk atyjuknak, a lányok anyjuknak a vallását követik. A reverzális adását a törvény nem ismerte el. A szabályozás szerint: „A törvénnyel ellenkező bármely szerződés, térítvény vagy rendelkezés ezen túl is érvénytelen, és semmi esetben se bírhat jogerővel.”

„A polgári fejlődés maga után hozta a társadalom kezdődő szekularizációját is, ami nem annyira a felekezetekből való kilépésekben, hanem a vallási élet formálissá válásában figyelhető meg.”⁵ Ez a folyamat tükröződik az 1894-95. évi egyházpolitikai törvények meghozatalában. Ezen törvények közül elsőként a házassági jogról szóló 1894. évi XXXI. törvény született meg. A törvény kötelezővé tette a polgári házasságot, a törvény értelmében „a házasságot polgári tisztviselő előtt kell megkötni”. A szabályozás lehetővé tette a válást is, ezáltal az újbóli házasságkötést is. Az is megfogalmazásra került, hogy a „törvény a házasságkötésre vonatkozó vallási köteleességeket érintetlen hagyja”. A szabályozás értelmében azonban először a polgári esküvőnek kellett megtörténnie és csak ezt követően kerülhetett sor az egyházi esküvőre.

A gyermekek vallásáról az 1894. évi XXXII. törvénycikk rendelkezett. Ez a törvény megengedte a házaspár számára, hogy megegyezzenek arról, hogy gyermekeik milyen vallási nevelésben részesüljenek. Az ilyen megegyezés, vagyis reverzális adása csak akkor volt érvényesnek tekinthető, ha az valamilyen hatóság (közjegyző, járásbíró, polgármester vagy főszolgabíró) közreműködésével készült. Reverzális hiányában a gyermekek nemük szerint követték a szülők vallását. A törvénytelen gyermek pedig az anyja vallását követte.

A polgári házasság kötelezővé tételével rendelkezni kellett a kötelező állami anyakönyvezetésről is. Az állami anyakönyvekről az 1894. évi XXXIII. törvénycikk szólt. A törvény szabálya szerint „a születések, házasságok és halálesetek közhitelű nyilvántartására és tanúsítására kizárólag a jelen törvény értelmében arra hivatott közegek által vezetett állami anyakönyvek szolgálnak.” Ettől kezdve jogi relevanciával és érvénnyel csak az állami anyakönyv bírt.

További fontos jelentőséggel bíró szabályozás volt az izraelita vallásról szóló 1895. évi XLII. törvénycikk, mely az izraelita vallást törvényesen bevett vallásnak nyilvánította.

---

⁵ Gergely – Kardos – Rottler: i.m. 145.o.

A legjelentősebb törvény a vallás szabad gyakorlatáról szóló 1895. évi XLIII. törvénycikk, mely meghatározta a vallásszabadság fogalmát. Kimondta a törvény, hogy „mindenki szabadon vallhat és követhet bármely hitet vagy vallást, és azt az ország törvényeinek, valamint a közerkölcsiség kívánalmainak korlátai között külsőképpen is kifejezheti és gyakorolhatja. Senkit sem szabad törvényekbe vagy a közerkölcsiségbe nem ütköző vallási szertartás gyakorlásában akadályozni, avagy hitével nem egyező vallási cselekmény teljesítésére kényszeríteni.” A törvény értelmében a polgári és politikai jogok gyakorlására való képesség a vallási meggyőződéstől független. Ugyanakkor vallási hit és egyházi szabályok senkit nem mentesíthettek a törvényben foglalat kötelezettségek teljesítésétől. A szabályozás értelmében szabadon ki lehetett lépni valamely vallásfelekezetből, de belépni is szabadon lehetett, ilyenkor a törvény nem kívánta meg egy másik felekezethez való csatlakozást, vagyis lehetővé tette a felekezetenkívüliséget. A törvény részletesen szabályozta a törvényesen elismert vallásfelekezetté nyilvánítást.

„Ez a törvény alkotta meg Magyarországon a felekezetek háromfázisú koordinált rendszerét. Ez azt jelenti, hogy a felekezeteket három kategóriába sorolták. Az elsőbe tartoztak az ún. bevett felekezetek: a latin, a görög és örmény szertartású római katolikus, továbbá a református, az evangélikus, az unitárius, az ortodox és az izraelita felekezet, amelyek (illetve egyházaik), megtartották addigi kiváltságaikat és előjogaikat, egymással szemben teljesen egyenlők voltak, s nemcsak szabadon működhettek, hanem működésükhöz állami támogatást is kaptak (pl. lelkészek kongruát, azaz állami fizetés kiegészítést, iskoláik fenntartásához költségvetési támogatást). [...] A második kategóriába tartoztak az ún. elismert felekezetek, mint például a baptista, vagy az iszlám vallás. Ezek is teljes szabadságot élveztek, a törvény keretei között szabadon működtek, de nem kaptak hivatalból állami támogatást. [...] Végül a harmadik kategória volt az el nem ismert vagy túrt felekezetek csoportja, amelyeket a köznyelv szektáknak nevezett. Ezek is működhettek, de csak az egyesületi és gyülekezési jog szabályai szerint, ami azt jelentette, hogy gyakorlatilag rendőri-csendőri felügyelet alatt álltak. A hatalom azokat a szektákat üldözte, amelyek hitelvei valamely fennálló törvénybe ütköztek, illetve tagjaik állampolgári kötelezettségeiknek nem tettek eleget. (Mint például a fegyverfogás vagy a hivatali eskü letétele.)”⁶

Az 1895. évi XLIII. törvénycikk alapján Vallás-és Közoktatásügyi Miniszteri (VKM) körrendelettel 1905-ben a baptista vallásfelekezet elnyerte a törvényesen elismert státuszt. Az iszlám vallás elismeréséről viszont az 1916. évi XVII. törvénycikk rendelkezett. Az elismert státuszt a metodista egyház nyerte meg el 1947-ben VKM rendelettel.

A Horthy-korszak (1920-1944) egyházpolitikai vonatkozásai

A dualizmus időszakához képest a Horthy-korszakban az egyházak, elsősorban a katolikus egyház közéleti szerepvállalása jelentősen megnőtt. Szerepük egyre jelentősebbé vált a kormányzati hatalom különböző szintjein, valamint a törvényhozó hatalomban is. „A kialakult szokásjog szerint a mindenkori vallás- és közoktatásügyi miniszter csak katolikus lehetett.

---

⁶ Gergely – Kardos – Rottler: i.m. 147-148.o.

[...] A kormányzati hatalom alsóbb szintjein – a vármegyei, városi önkormányzatokban – a klérus középrétege vett részt (kanonokok, esperesek, stb.) 1918 előtthöz képest megnövekedett az egyházi jelenlét a hadseregben. [...] 1920-ban sor került a katolikus tábori püspökség felállítására [...] 1922-ben a protestáns tábori püspökséget is megszervezték. [...]. Az egyházak jelen voltak a törvényhozó testületben is. Részint a nemzetgyűlésben, majd a képviselőházban a politikai pártállás szerint választott papképviselők révén, részint hivatalánál fogva 1927-től a felsőházban.”⁷ Az országgyűlés felsőházáról szóló 1926. évi XXII. törvénycikk sorolta fel, hogy mely egyházi tisztségek betöltői tagjai hivatalból a felsőháznak. „Az egyházfők jelenléte a törvényhozás felsőházában nem tekinthető formálisnak. A katolikus püspökök például az évente kétszer (tavasszal és ősszel) tartott konferenciájukon általában előzetesen kézhez kapták a kormányzat azon törvényjavaslatait, amelyek valamilyen formában érintették az egyház érdekeit. Így volt az iskolatörvények, a honvédelmi törvény, vagy az ún. zsidótörvények esetében is.”⁸

Az ún. első zsidótörvény az 1938. évi XV. törvény volt, mely a társadalmi és a gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról címet viselte. A törvény 20%-ban maximalizálta a különféle (ügyvédi, mérnöki, orvosi, sajtó, színművészeti és filmművészeti) kamarák tagságában a zsidók arányát, továbbá az üzleti vagy kereskedelmi foglalkoztatottként történő alkalmazásukat. A törvény alapján zsidónak számított mindaz, aki izraelita felekezet tagja volt, vagy 1919. augusztus 1. után keresztelkedett ki. Az ún. második zsidótörvény a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról szóló 1939. évi IV. törvény volt, mely a zsidónak minősítést már nem vallási, hanem faji alapon szabályozta, mely szerint zsidónak minősült az, aki őmaga, vagy akinek legalább az egyik szülője, vagy legalább kettő nagyszülője a törvény hatálybalépésekor az izraelita hitfelekezet tagja, vagy a törvény hatálybalépése előtt az izraelita hitfelekezet tagja volt, továbbá a felsorolt személyeknek a törvény hatálybalépése után született ivadékaikat. Ebben a törvényben már a zsidók választójogát is korlátozták. A harmadik zsidótörvény az 1941. évi XV. törvénycikk volt, mely a házassági jogról szóló 1894. évi XXXI. törvénycikk kiegészítéséről és módosításáról, valamint az ezzel kapcsolatban szükséges fajvédelmi rendelkezésekről címet viselte. Már a címből is érzékelhető a törvény tiszta faji jellege, amely tilalmazta a nem zsidónak zsidóval kötendő házasságát. Büntetni rendelte a törvény a nem zsidók és zsidók közötti házasságon kívüli nemi kapcsolatot is. E törvény szerint zsidónak minősült az, akinek legalább két nagyszülője izraelita hitfelekezet tagjaként született, vagy aki az izraelita hitfelekezet tagja volt.

A zsidókkal szembeni jogfosztást tovább súlyosbította, hogy hatályon kívül helyezték az 1895. évi XLII. törvénycikket, mellyel az izraelita felekezetet bevett vallásúnak minősítette. Az izraelita vallásfelekezet jogállásának szabályozásáról szóló 1942. évi VIII. törvénycikk az izraelita vallásfelekezetet törvényesen elismert vallásfelekezetté fokozta le.

---

⁷ Gergely – Kardos – Rottler: i.m. 172-173.o.

⁸ Gergely – Kardos – Rottler: i.m. 174.o.

Egyházpolitika a II. világháborút követően (1945-1989)

A II. világháborút követően az egyházak helyzete jelentősen megváltozott. Az 1945-1948 közötti időszak első jelentősebb megrázkódtatása az 1945. évi földreformmal érte az egyházakat. A földbirtokok elvesztésének a mértéke eltért a katolikus és a protestáns egyházak esetében, ami a rendelkezésükre álló földállomány nagyságából következett. A katolikus egyház 800 ezer hold földbirtoktól esett el kárpótlás nélkül, kb. 80 ezer holdat tett ki a megmaradt földterületek nagysága. A református egyház esetében 120 ezer holdból kb. 60 ezer hold maradt meg az egyház tulajdonában. A megvalósított földreform az egyházak anyagi helyzetét jelentősen megnehezítette. Az egyházak 1951-ben a megmaradt földterületeikről is lemondtak. Az egyházak által lemondott földbirtokokból az állam Vallásfelekezeti Alapot hozott létre, mely az egyházak dologi és személyi kiadásainak fedezését szolgálta.

Az egyházak helyzetében szintén jelentős változást hozott a korábbi időszakhoz képest, hogy politikai szerepvállalásukat az államhatalom igyekezett visszaszorítani, továbbá mindenféle keresztény egyesületet feloszlattak.

Törvényi szinten ugyanakkor deklarálásra került, hogy a vallás szabad gyakorlása az állampolgárok elidegeníthetetlen joga. Ezt a deklarációt Magyarország államformájáról szóló 1946. évi I. törvény preambuluma tartalmazta.

Az egyházak jogállásáról az 1947. évi XXXIII. törvény rendelkezett, mely megszüntette az egyházak a dualizmus időszakában kialakított háromfázisú koordinált rendszerét azáltal, hogy a bevett vallásfelekezetekhez képest az elismert vallásfelekezetek hátrányára fennálló különbségeket megszüntette. A törvény ugyanakkor nem szabályozta a túrt kategóriába tartozó vallási közösségek helyzetét.

Az egyházakat ért újabb hátrányos intézkedés volt 1948-ban az oktatási intézmények államosítása, amivel gyakorlatilag megszűnt az egyházak oktatási intézmény fenntartó, oktatási-nevelési funkciója.

A megalkotott új alkotmány, az 1949. évi XX. törvény rögzítette a lelkiismereti szabadságot és a vallás szabad gyakorlásának a jogát, továbbá kimondta az állam és az egyház különválasztását. A vallásszabadság alkotmányban való rögzítése ellenére a Rákosi-rendszer valódi célja a vallás és az egyházak teljes felszámolása volt, melyet 20 év alatt kívántak megvalósítani. Ennek a része volt, hogy 1950-ben a szerzetesrendek működési engedélyét megszüntették.

Az állam és az egyházak viszonyának szabályozása érdekében a magyar kormány megállapodásokat kötött 1948-ban a református, az unitárius és az evangélikus egyházzal, valamint az izraelita felekezettel, a katolikus egyházzal pedig 1950-ben került sor ilyen megállapodás megkötésére. „Az egyezmények szerepe az egyházak politikai és adminisztratív alárendelése, „államosítása” volt.”⁹

1951-ben került sor az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) felállítására. „Az Állami Egyházügyi Hivatal volt 1951-től 1989-ig a pártállami egyházpolitika végrehajtásáért és az egyházak feletti teljes körű adminisztratív felügyeletért elsődlegesen felelős állami szerv. Az

---

⁹ Balogh Margit – Gergely Jenő: i.m. I. köt. 77.0.

egyházpolitika elvi, politikai kérdéseiben a pártközpont döntött, a kivitelezés formálisan az ÁEH-ra tartozott. A megállapodások felügyelete kiváló lehetőséget adott az egyházak folyamatos ellenőrzésére, megfigyelésére és korlátozására.”¹⁰

Az 1970-es évektől kezdődően enyhülés volt tapasztalható az állam egyházpolitikájában.

A rendszerváltozás fontosabb egyházpolitikai döntései

Az 1989. évi 14. törvényerejű rendelettel megszüntették az Állami Egyházügyi Hivatalt, míg az 1989. évi 17. törvényerejű rendelet újra lehetővé tette a szerzetesrendek működését. Az alkotmányban már nemcsak deklarálták a vallásszabadságot, hanem annak tartalmára nézve is rendelkeztek, továbbá rögzítésre került, hogy az egyház az államtól elválasztva működik. 1990-ben felbontásra kerültek az egyházakkal 1948-ban és 1950-ben megkötött megállapodások.

Szintén ebben az évben került sor az a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvénynek a megalkotására. A törvény kimondja, hogy „az állam az egyházak irányítására, felügyeletére szervet nem hozhat létre”¹¹. A törvény értelmében az egyházi jogi státusz elnyerése bírósági nyilvántartásba vétellel jön létre. A nyilvántartásba vétel nem tagadható meg, ha a törvényben szabályozott alaki feltételek teljesültek. A nyilvántartásba vétel egyik feltétele, hogy az egyházat legalább száz természetes személy megalapította. „Egyház minden olyan vallási tevékenység végzése céljából alapítható, amely az Alkotmánnyal nem ellentétes és amely törvénybe nem ütközik.”¹²

Az Alkotmány a gondolat, a lelkiismeret, és vallás szabadsága jogának tartalmát az alábbiak szerint szabályozza:

„Ez a jog magában foglalja a vallás vagy más lelkiismereti meggyőződés szabad megválasztását vagy elfogadását, és azt a szabadságot, hogy vallását és meggyőződését mindenki vallásos cselekmények, szertartások végzése útján vagy egyéb módon akár egyénileg, akár másokkal együttesen nyilvánosan vagy magánkörben kinyilváníthassa vagy kinyilvánítását mellőzze, gyakorolhassa, vagy taníthassa.”¹³

---

¹⁰ Balogh Margit – Gergely Jenő: i.m. II. köt. 955.0.

¹¹ a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvény 16.§ (1) bekezdése

¹² a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvény 8.§ (2) bekezdése

¹³ a Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény 60.§ (2) bekezdése